

Гулнора ҒУЛОМОВА,
Ўзбекистон халқаро ислом академияси,
иқтисод фанлари номзоди

ТУРИЗМ КЛАСТЕРЛАРИ – МАМЛАКАТДА ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ОМИЛИ

Мамлакатимиз туризмни ривожлантириш учун катта салоҳиятга эга, шу билан бирга уни ҳудудий ташкил этишнинг янги шакллари ривожлантириш йўли билан рақобатбардошлигини ошириш муҳим вазифа ҳисобланади. Ҳозирги даврда Ўзбекистон Республикасида “туризмни миллий иқтисодиётни диверсификация қилиш, ҳудудларни жадал ривожлантириш, янги иш ўринларини яратиш, аҳолининг даромадлари ва турмуш даражасини ошириш, мамлакатнинг инвестициявий жозибадорлигини оширишни таъминловчи стратегик тармоқлардан бири сифатида ривожлантириш бўйича комплекс чора-тадбирлар босқичма-босқич амалга оширилмоқда”¹.

2019 – 2025 йилларда туризм соҳасини ривожлантириш Концепциясида жозибадор ва рақобатбардош туристик маҳсулотлар, шу жумладан, мамлакат ҳудудларида тематик туристик зоналар ва кластерларни яратиш вазифаси қўйилган. Кластерлар, жумладан, туристик кластерлар ўзига хос инновацион тизим бўлиб, бутун минтақа иқтисодиётининг самарали ривожланиши, унинг рақобатбардошлиги ошириш, фан, кадрлар тайёрлаш тизими ва бизнес ўртасида ҳамкорликни кучайтириш учун асос бўлиши мумкин. Шу сабабдан

туристик кластерларни шакллантиришнинг илмий ва амалий жиҳатларини ўрганиш, бу масала бўйича жаҳон тажрибасини таҳлил этиш асосида мамлакатимизда туризм кластерларини ривожлантириш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш долзарбдир.

Туризм соҳаси иқтисодиётида салмоқли ўринни эгаллаган ҳамда туристик кластерларни ривожлантириш бўйича тажрибага эга мамлакатлар амалиётини таҳлил этиш бундай тузилмалар қатнашчилари ўртасидаги муносабатларнинг шаклланишида давлатнинг аҳамияти катта эканлигини кўрсатади.² Давлат кластерларни тадбиркорлик субъектлари, инвесторлар, таълим ва фан вакиллари жалб этган ҳолда шакллантиришнинг ташаббускори бўлади. Кластерларни шакллантириш бўйича давлат сиёсати ҳукукий меъёрий муҳитни шакллантириш, тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ва кластер доирасида имтиёзларни жорий этиш каби чора-тадбирларни қамраб олиши керак³.

Мамлакат минтақаларини ривожлантириш, иқтисодиётининг рақобатбардошлигини ошириш учун кластерларни шакллантириш ва ривожлантиришнинг турли жиҳатлари қўллаб-қувватлаш олимларнинг ишларида таҳлил

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 5 январдаги ПФ-5611-сонли “Ўзбекистон Республикасида туризмни жадал ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” Фармони. <http://lex.uz/docs/4143188>

² Худаяров А. А., Пирматов Х. Р. Воздействие туризма на национальную экономику Индонезии //Сборники конференций НИЦ Социосфера. – Vedecko vydavatelske centrum Sociosfera-CZ sro, 2014. – №. 39. – С. 262 – 265.

³ Тухлиев Н., Таксанов А. Экономика большого туризма //Т.:“Ўзбекистон миллий энциклопедияси. – 2001.

этилган. Жумладан, М.Портернинг илмий ишлари мамлакат ёки минтақанинг рақобат устунлигига эриша олиши бўйича олиб борилган тадқиқотларга жуда катта ҳисса бўлиб қўшилган. М.Портер бўйича кластер – бу «муайян бир соҳада фаолият кўрсатувчи ва фаолиятининг умумийлиги билан тавсифланувчи ҳамда бир-бирини тўлдирувчи географик қўшни бўлган ўзаро ҳамкор компаниялар ва улар билан боғлиқ бўлган ташкилотлар гуруҳи»⁴. М.Портернинг саноат кластерлари тўғрисидаги фикрларини ривожлантириб, М.Энрайт «минтақавий кластер» назариясини яратди. Унга кўра, «Минтақавий кластер бу шундай саноат кластерики, бунда унга аъзо фирмалар географик жиҳатдан бир-бирига яқин жойлашган бўлади», ёки «минтақавий кластер – бу хўжаликнинг битта ёки бир нечта ўзаро боғлиқ тармоқларида фаолият юритувчи фирмалар агломерацияси»⁵.

Саноат тармоқлари кластерлари бўйича олиб борган тадқиқотлардан кейин, кластер иқтисодиётнинг турли тармоқларида, шунингдек, туризм соҳасида ҳам, хусусан, Бутунжаҳон туризм ташкилоти (UNWTO) томонидан ўтказиладиган тадқиқотларнинг ҳам асосий элементи сифатида қарала бошлади. 2010 йилда туризм ва рекреация бўйича бўлиб ўтган конференцияда туристик кластер “географик жиҳатдан қўшни бўлиб, туристлар оқимини шакллантирувчи ва уларга хизмат кўрсатувчи, ҳудуднинг рекреацион салоҳиятидан фойдаланувчи ҳамда ижтимоий ташкилотлар ва давлат бошқарув органлари билан ўзаро ҳамкорлик қилувчи компаниялар” сифатида талкин қилинди⁶.

Мамлакатимизда туризм соҳасини ривожлантириш, унинг алоҳида минтақалар иқтисодиёти рақобатбардошлигини ошириш, соҳага хорижий инвестицияларни жалб этишда кластерли ёндашувдан фойдаланиш масалалари бўйича бир қанча тадқиқотлар амалга оширилган. Жумладан, Олланазаров Б. Д.: “туристик кластерда йўлга қўйилган ўзаро ҳамкорлик сабабли янги маҳсулот ва хизматларни яратиш учун шароит, инновацион ва ишбилармонлик рақобатчилик муҳити юзага келади. Кўпгина туристик кластерлар ўзларига яқин, ҳамкор саноат тармоқлари корхоналари ва қўллаб-қувватловчи кластерлар билан, масалан, спорт ва туристик буюм-жиҳозлари, озиқ-овқат маҳсулотлари, ичимликлар, ОАВ соҳаси табиий ва маданий ёдгорликларни муҳофаза этиб доимий равишда алоқаларни мустаҳкамлаб борадилар”⁷ деб ҳисоблайди.

Шундай қилиб, туристик кластер ҳудудий жиҳатдан яқин жойлашган, фаолияти бевосита ёки билвосита туризм билан боғлиқ бўлган тадбиркорлик фаолияти субъектлари, давлат муассасалари, жамоатчилик ташкилотларининг йиғиндисидан иборат бўлиб, уларнинг ўзаро ҳамкорлиги ва таъсирининг асосий мақсади жойлашган ҳудуднинг инновация салоҳиятидан

⁴ Porter M.E. Clusters and the New Economics of Competition // Harvard Business Review. November-December. 1988. P. 78.

⁵ Enright M.J. Why Clusters are the Way to Win the Game // World Link. N 5. July / N.4, August, 1990. P. 24 – 25.

⁶ Рудченко В.Н. Кластеры в туризме: особенности классификации, процесс формирования и методы оценки // Общество. Среда. Развитие. – 2016, № 4. – С. 12 – 18.

⁷ Олланазаров Б.Д. Кластер ёндашуви асосида туристик хизматлар соҳасида инвестицион фаолликни ошириш масалалари. // “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 1, январь-февраль, 2019 йил. www.iqtisodiyot.uz.

фойдаланган ва уни ривожлантирган ҳолда сифатли, рақобатбардош туристик маҳсулотни ишлаб чиқишдан иборатдир.

Тадқиқот давомида туристик кластерларга берилган таърифлар, уларнинг таркибий тузилиши, ривожланиш босқичлари ва асосий вазифаларига нисбатан ёндошувларни таҳлил этиш асосида уларнинг минтақа иқтисодий ривожланишидаги аҳамиятига баҳо берилди.

Илмий адабиётларда туристик кластернинг моҳияти бўйича қуйидаги фикрларни кўриш мумкин:

- туристик кластер туристик корхоналар, асосий ва қўшимча хизматларни кўрсатувчи субъектларнинг туристик маҳсулотни яратиш юзасидан ишлаб чиқариш, технологик ва ахборот алмашинуви бўйича ўзаро муносабатлари этувчи тизимидир;⁸

- туристик кластер туризм фаолияти билан шуғулланувчи компания ва муассасаларнинг географик ҳудудда тўпланишидир. Бу компания ва муассасалар таркибига таъминотчилар, хизмат кўрсатувчилар, давлат муассасалари, университетлар киради;⁹

- туристик кластер бевосита туризм секторига қарашли муассасалардан ташқари қўшимча ёрдамчи муассасалар, транспорт инфратузилмаси, таълим ва касбий тайёрлаш тизимлари, консалтинг ва бошқа хизматларни кўрсатувчи тузилмаларни ўз ичига олувчи ҳудуддир.¹⁰

Демак, туристик кластерларга аниқ ҳудудий чегарага эгалиги, рақобатбардош туристик маҳсулот ишлаб чиқишга ихтисослашганлиги, кластер қатнашчилари ўртасида турли хил ўзаро таъсирнинг мавжудлиги, қўллаб-қувватловчи тармоқларнинг мавжудлиги каби хусусиятлар ҳосилдир. Шу билан бирга кластерларнинг тузилма сифатида инновационлик хусусиятлари ҳамда минтақанинг иқтисодий ривожланишини таъминлашдаги ролига алоҳида эътиборни қаратиш зарур.

Минтақанинг инновация салоҳиятидан фойдаланиш ва уни кенгайтиришда туризм кластерларини ташкил этиш қуйидаги имкониятларни беради:

- туризм бизнеси, фан ва давлат бошқарув ташкилотларининг биргаликдаги ҳаракатларининг мувофиқлаштирилиши;

- туристик кластер қатнашчилари фаолиятининг ресурсларга эга бўлиш имкониятини (ахборот, инновация ва технологик) кенгайтириш ҳамда инфратузилма объектларидан биргаликда фойдаланиш йўли билан харажатларни, жумладан, трансакция харажатларини камайтириш асосида самарадорлигини ошириш;

- туризм хизматларини ишлаб чиқарувчилари ва истеъмолчилари ўртасидаги ўзаро таъсирни кучайтириш асосида инновацион маҳсулотларни яратиш ва бозорга олиб чиқиш жараёнини жадаллаштириш;

- кластерни шакллантиришда иштирок этувчи инвесторлар учун имтиёзларнинг мавжудлиги сабабли минтақада қулай инвестиция муҳитини шакллантириш;

⁸ Novelli, M., Schmitz, B., and Spencer, T. (2006). Networks, Clusters and Innovation in Tourism: a UK Experience. *Tourism Management*, 27, 1141 – 1152.

⁹ Capone, F. (2004). Regional Competitiveness in Tourism local Systems. 44th European Congress of the European Regional Science Association, Regions and Fiscal Federalism, Universidad the Porto.

¹⁰ Трилленберг Г. Инновационно-кластерный подход к развитию туризма Украины в условиях глобализации / Г. Трилленберг // Журнал европейской экономики. – 2014. – №4. – Т.13. – С. 428 – 442.

– янги бизнесни яратиш ва ривожлантириш шароитлари яхшиланиши туфайли рақобатнинг рағбатлантирилиши;

– туристик маҳсулотни истеъмолчиларга етказиб беришнинг барча зарур бўғинлари битта ҳудудда тўпланиши натижасида қўшилган қиймат ўсишининг ёпиқ занжири шаклланиши.

Туризмни ривожлантиришда кластер сиёсатини қўллаш, кластерларни шакллантириш ва ривожлантириш жараёнлари кластер субъектлари ўртасидаги ўзаро муносабатларини тартибга солувчи расмий ва норасмий институтлар йиғиндисидан иборат бўлган қулай институционал муҳит шароитида юз беради.

Шуни таъкидлаш лозимки, кейинги йилларда мамлакатимизда туристик кластерларни шакллантириш масаласига алоҳида эътибор берилмоқда.

2019 йил 18 июлда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Туризм тўғрисидаги” Қонунида туристик кластерларга қуйидагича таъриф берилган: “Комплекс туристик хизматлар ҳамда туристнинг ва экскурсантнинг эҳтиёжларини қаноатлантириш учун зарур бўлган бошқа қўшимча хизматлар кўрсатувчи мустақил ташкилотлар ҳамда яқка тартибдаги тадбиркорлар мажмуи туристик кластердир. Туристтик кластерлар комплекс туристик хизматлар кўрсатиш, туристик фаолиятнинг рақобатбардошлилиги ва сифатини ошириш мақсадида туристик маҳсулотни шакллантиради, тарғиб этади ва реализация қилади”¹¹

Туристтик кластерларга хос бўлган хусусиятларни таҳлил этиш мамлакатимизнинг кўплаб минтақаларида туристик кластерларини шакллантириш учун имконият мавжудлигини кўрсатди. Табиий-рекреацион, тарихий-маданий ресурс салоҳияти, туристик маҳсулотларни ишлаб чиқишда кичик корхоналарнинг фаол қатнашуви, туризм ривожланишини тартибга солишнинг ҳудудий ташкилотлари тизимининг мавжудлиги туристик кластерни шакллантиришда муҳим омил бўлиб ҳисобланади¹². Шу билан бирга бу вазифани ҳал этишда кластерлар ривожланиши учун самарали институционал муҳитни шакллантириш керак.

Туристтик кластерларни ташкил этиш минтақанинг иқтисодий-ижтимоий ва инновацион салоҳиятини кенгайтириш, унинг рақобатбардошлигини ошириш имкониятини беради. Туризм кластерларини ташкил этиш учун қулай институционал муҳитни шакллантиришда давлат ва ҳуқуқ, фуқаролик жамияти, тадбиркорлик, фан ва таълим институтларининг биргаликдаги фаолияти муҳим аҳамиятга эгадир.

Минтақани ривожлантиришдаги кластер тамойилининг энг муҳим жиҳати бу жараённинг барча иштирокчилари – бошқарувга масъул бўлган катта ва кичик корхоналар, хизмат кўрсатиш ва илмий-тадқиқот марказлари, олий таълим муассасалари ҳамда оммавий ахборот воситалари ўртасида доимий мулоқот ташкил этиш ҳисобланади. Бу туризм кластерини ривожлантиришда институционал муҳитнинг шаклланганлиги билан белгиланади.

¹¹ Ўзбекистон Республикасининг “Туризм тўғрисидаги” Қонуни. Тошкент ш., 2019 йил 18 июль, ЎРҚ-549-сон. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 19.07.2019 й., 03/19/549/3446-сон. <http://www.lex.uz/docs/4428097>

¹² Sadiqova, Ra'no (2018) “FOREIGN PRACTICE OF FORMING COMPETITIVE ENVIRONMENT IN SMALL BUSINESS,” *The Light of Islam*: Vol. 2018 : Iss. 1 , Article 21. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/iiaw/vol2018/iss1/21>